

М. Ю. Рубцова,

к. е. н., доцент, доцент кафедри міжнародного бізнесу, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ

М. М. Гасанов,

к. е. н., науковий співробітник, Інституту сходознавства, м. Харків

ІНКОРПОРУВАННЯ ІСЛАМСЬКИХ ПРИНЦИПІВ У СИСТЕМУ АНТИКРИЗОВИХ ЗАХОДІВ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

М. Rubtsova,

PhD (econ.), associated professor, associated professor at International Business Department, Institute for International Relations at Kyiv National Taras Shevchenko University, Kyiv

М. Gasanov,

PhD (econ.), research fellow, Institute for Oriental Studies, Kharkiv

INCORPORATING ISLAMIC PRINCIPLES IN ANTI-CRISIS MEASURES OF THE UKRAINIAN BANKING SECTOR

З метою виявлення можливих шляхів інкорпорування ісламських фінансових принципів у систему антикризових заходів українських банків у статті проаналізовано основні типи фінансових контрактів та відповідні їм законодавчі акти фінансово-банківського регулювання України. Визначено можливі сфери інкорпорування ісламських принципів у банківський сектор України та обґрунтовано їх позитивний вплив на реалізацію антикризових заходів у цьому секторі. Окреслено необхідні зміни у нормативно-правових актах щодо банківської діяльності стосовно залучення депозитів, кредитування, інвестування, лізингу, підвищення банківської ліквідності та банківських прибутків відповідно до практики ісламських банків. Розглянуто варіанти диверсифікації традиційного портфелю активів комерційних банків через включення до нього набору ісламських фінансових інструментів, які найкраще адаптовані до нормативної бази НБУ й характеризуються більш високим рівнем прибутковості і більш низьким інвестиційним ризиком, що дозволяє в умовах кризи врахувати все різноманіття фінансових інструментів і взаємопов'язати прибутковість і ризик інвестиційних рішень. Запропоновано шляхи імплементації принципів ісламського банкінгу у фінансову систему національної економіки.

The main principles of financial contracts and the respective legal acts of Ukraine on financial and banking regulation are analyzed, to identify potential ways for incorporating financial principles of Islam in the system of anti-crisis measures of Ukrainian banks. The segments in the Ukrainian banking sector where Islamic principles could be incorporated are defined, with substantiating their positive effects for implementation of anti-crisis measures in this sector. Potential changes in Ukrainian regulatory acts on banking in part of attracting deposits, crediting, investment, leasing, increase of bank liquidity and banking profits in keeping with practices of Islamic banks are outlined. Options of diversification of the traditional portfolio of commercial banks' assets through including in it the set of Islamic financial instruments that are best adapted to the regulatory framework of the National Bank of Ukraine and feature higher profitability rate and lower investment risk are analyzed, which enables for utilizing the variety of financial instruments and for relating the profitability and the risk of investment decisions. Measures to implement principles of Islamic banking in the financial system of the national economy are proposed.

Ключові слова: ісламська фінансова система, ісламський банкінг, традиційна та ісламська банківські системи, стійкість, ліквідність банків, ісламські фінансові контракти, нормативно-правове регулювання банківської діяльності, інкорпорування ісламських банківських принципів.

Key words: Islamic financial system, Islamic banking, traditional and Islamic banking systems, sustainability, liquidity of banks, Islamic financial contracts, normative regulation of bank activities, incorporation of Islamic banking principles.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

За умов фінансово-економічної кризи проблема забезпечення функціональної стабільності банківсь-

кого сектору України набуває першочергового значення. Значна волатильність фінансових ринків, високий рівень відсоткових ставок на кредитні ресурси, загальне падіння ділової активності в Україні мають безпосередній вплив на рівень прибутковості акційних операцій банків, які в умовах загального пад-

іння базових макроекономічних показників переважно залежать від залучення фінансів фізичних та юридичних осіб. Орієнтація фінансово-кредитних інституцій України на традиційну бізнес-модель забезпечення прибутків переважно за рахунок банківської маржі обумовлює їх високу залежність від монетарної політики НБУ. За цих умов актуалізується питання розширення фінансового інструментарію функціонування комерційних банків України. Одним зі шляхів його вирішення є розгляд нетрадиційних, зокрема ісламських фінансових контрактів як можливих інструментів, сприятливих для формування ресурсного потенціалу та забезпечення стабільності національної банківської системи.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Після останньої глобальної фінансової кризи 2008—2009 рр. вітчизняні вчені активізували дослідження теоретичних і практичних аспектів підвищення ефективності комерційних банків України з урахуванням досвіду ісламських банків. Переважна більшість робіт присвячена тенденціям і проблемам інтернаціоналізації ісламського банківського капіталу, чинникам, що обмежують запровадження схем ісламського банкінгу в мусульманських і немусульманських країнах, перспективам подальшої ісламізації міжнародного банківського капіталу. Такі українські, як Л. Гуляєва [1], В. Корнєєв [2], В. Кремень [3], І. Москаленко [3], В. Туров [4], О. Чугаєв [5], Т. Юхименко [6], зосереджуючи в своїх дослідженнях увагу на різних аспектах функціонування ісламської моделі фінансової системи (ресурсному потенціалі, інституційній складовій, спектрі фінансових послуг, лізингу, страховій діяльності, інвестиційній сфері тощо), погоджуються з доцільністю поширення ісламських принципів на банківську сферу України. Проте незважаючи на значний науковий доробок зі зазначеної проблематики залишається недостатньо розробленою низка питань із інкорпоруванням принципів ісламського банкінгу в систему функціонування банківського сектору України, що і становить завдання дослідження.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

За умов фінансово-економічної нестабільності в Україні комерційні банки відчувають суттєвий дефіцит фінансування, що створює додатковий тиск на ліквідність та прибутковість банківських операцій. Потреба банків у фінансуванні переважно задовольняється різними інструментами грошового ринку, насамперед міжбанківськими кредитами та інвестиційною банківською діяльністю. Їх використання дозволяє банкам підтримувати необхідний рівень поточної ліквідності через переливання ресурсів між учасниками ринку. У період нестабільної макроекономічної ситуації українські банки залучають кредити на міжбанківських ринках. Рівень ставок за такими кредитами безпосередньо впливає на масштаби можливих витрат для конкретного банку з метою забезпечення дотримання нормативів поточної ліквідності.

Наявний дефіцит фінансування українські банки компенсують здебільшого шляхом міжбанківських за-

позичень. Так, частка ринкових кредитів складала третину їх чистих банківських зобов'язань. Спекулятивна природа міжбанківського капіталу та зростання попиту на міжбанківські кредити негативно вплинули на стабільність українських банків.

Завищений рівень відсоткових ставок на міжбанківському кредитному ринку є наслідком того, що окремі банки, які не в змозі підтримувати свою ліквідність на затверджених НБУ умовах, вдаються до неефективного менеджменту активів і пасивів шляхом проведення ризикованої політики щодо активних операцій, а відтак, не мають відповідних інструментів для забезпечення кредитів. Неєфективне управління ліквідністю в українських банках спричиняє потребу у терміновому позаплановому поповненні ресурсної бази на заздалегідь невігідних фінансових умовах, що, в свою чергу, спричиняє зростання вартості коштів на міжбанківському кредитному ринку. Такі банки отримують кредити за підвищеною ціною на міжбанківському кредитному ринку і ще більше погіршують власне фінансове становище. А банки, які погоджуються надавати кредити таким контрагентам, свідомо наражаються на додаткові ризики [7].

Для попередження розвитку кризових процесів у банківській системі України та для зменшення негативних наслідків можливої кризи для всієї фінансової системи країни необхідним є розроблення системи превентивних антикризових заходів. У цих умовах банкам України було б доцільно звернутися до досвіду ісламських країн, які мають більш високий рівень стійкості банківських систем, зокрема в умовах макроекономічної нестабільності.

Відповідно до вимог Базель II здатність банківської установи залишатись функціонально стабільною в умовах кризи оцінюється за допомогою системи нормативів, які дозволяють кількісно охарактеризувати можливі втрати банку у разі впливу на банківську систему потрясінь різної інтенсивності [12]. Саме в стратегіях банків, що базуються на ісламських фінансових принципах передбачено дотримання вимог Базель II при здійсненні пасивних та активних операцій з метою підвищення якості банківських активів, капіталізації банків, їх поточної ліквідності та прибутковості. Шляхи підвищення фінансової стабільності українських банків та можливі сфери інкорпорування ісламських фінансових контрактів до законодавства України представлено у таблиці 1.

Механізм залучення ісламськими банками депозитів безпосередньо регламентується етичними та релігійними принципами Корану. Ісламські банки зобов'язані приймати депозити фізичних та юридичних осіб на умовах повернення на вимогу власника та збереження їх повної вартості. Таке розуміння сутності депозитної операції об'єднує принаймні три типи фінансових контрактів ісламу: аманах, вадіах та кард хассан.

Зазначимо, що кард хассан формально є типом кредитного фінансування, яке надається банком на умовах повернення на встановлену дату та не передбачає сплату відсотка позичальником. Однак за природою кард хассан фактично є пасивною операцією, яка зменшує обсяг поточної ліквідності та сприяє прийняттю банком

Таблиця 1. Інкорпорування принципів ісламського банкінгу у банківський сектор України

Заходи фінансової стабільності банків	Можливі втрати в кризових умовах	Нормативи регулювання банківської діяльності	Ісламський фінансовий контракт	Сфера інкорпорації	Трагування ісламського контракту з позицій балансу ісламського банку	
					Активи	Пасиви
підвищення капіталізації банків	падіння обсягів кредитування	нормативи капіталу	аманах/вадіах кард хассан	депозити (міжбанківські депозити)		аманах вадіах кард хассан
підвищення якості банківських активів	зростання кредитних ризиків, спричинене кредитною експансією	нормативи кредитного ризику	муррабаха (таваррук) бай муаджал бай салам бай істисна	споживчий кредит	мурабаха	
підвищення банківської ліквідності	невідповідність структури та термінів банківських активів та пасивів	нормативи ліквідності	іджарах мурабаха	фінансовий лізинг	іджарах	
підвищення банківських прибутків	неефективне використання залучених коштів та нерациональне управління витратами	нормативи інвестування	мудараба мушарака	інвестиційний сертифікат	мудараба мушарака	мудараба

Джерело: складено авторами [2; 5; 12].

комерційного ризику позичальника. В цілому, виходячи із традиційного розуміння сутності депозитної операції ісламські банки радше кредитують вкладника, оскільки кошти на депозитному рахунку не підлягають подальшому використанню в активних банківських операціях. За певних умов ісламські банки пропонують вкладникам заздалегідь визначену премію, яка безпосередньо залежить від суми депозиту з уточненням, що повне отримання депозиту можливе лише в момент закінчення строку депозитного договору.

Аманах (вадіах) є фактично аналогом стандартного ощадного рахунку (депозиту до запитання). Практика безвідсоткового фінансування (кард хассан) також має аналоги у фінансовій системі України: відповідно до Положення "Про порядок формування та зберігання обов'язкових резервів для банків України та філій іноземних банків в Україні", затвердженого Постановою Правління НБУ № 91 від 16.03.2006 р. [15], банки України зобов'язані перераховувати 40% від суми сформованих обов'язкових резервів на відповідний рахунок НБУ.

Таким чином, принаймні формально реалізація ісламських фінансових принципів має відображення в частині регулювання обсягів грошової маси в обігу та управління грошово-кредитним ринком. Залучення банками безвідсоткових кредитів регламентується також Законом України "Про зовнішньоекономічну діяльність" [15]. Так, відповідно до статті 1 цього Закону, "попе-

редні імпорتنі депозити — внесення суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності на безпроцентні рахунки у банках, які обслуговують їх на території України від моменту набрання договорами (контрактами) юридичної сили грошових коштів у валюті договору (контракту)".

Отже, інкорпорування зазначених ісламських принципів може відбуватись як у сферах макропруденційного та зовнішньоекономічного регулювання і нагляду, так і у фінансових послугах банків, що представлено на рисунку 1.

В Україні залучення депозитних вкладів банками регламентується Положенням про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами, затвердженим Постановою № 516 Правління НБУ від 03.12.2005 р. [16] та Інструкцією про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземній валютах, затвердженою Постановою № 492 Правління НБУ від 12.11.2003 р. [17].

Не викликає сумнівів, що можливість отримання безоплатного фінансування значно покращує загальну фінансову стабільність банківської установи. З іншого боку, обмеження на використання отриманих коштів не відповідає поточній практиці здійснення комерційної діяльності банками України, а умова щодо збереження вартості депозиту може негативно впливати на платоспроможність та поточну ліквідність банків.

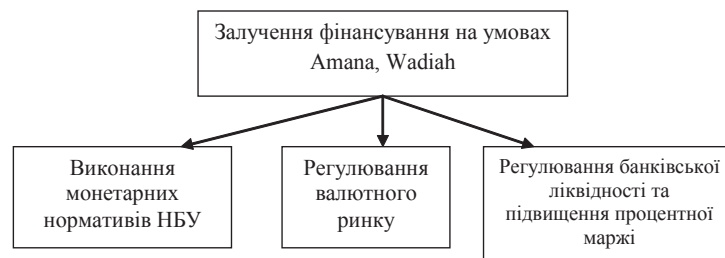

Рис. 1. Шляхи реалізації антикризових заходів у сфері фінансово-банківського регулювання відповідно до практики залучення депозитів в ісламських банках

Джерело: побудовано авторами.

Відповідно до встановленої практики банки України не надають можливості вкладникам достроково припинити дію депозитного договору, знявши всю внесену суму.

У Положенні про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами [16], при трактуванні сутності банківського депозиту прямо закріплюється принцип виплати відсотка за користування вкладом та передбачається механізм припинення депозитного договору на вимогу вкладника або на встановлену дату. Тому реалізація механізму залучення безвідсоткових депозитів в Україні можлива на умовах строковості депозитного договору. Таким чином, банки можуть пропонувати клієнтам відкриття строкового рахунку в певній іноземній валюті (в першу чергу, в доларах США, євро та російських рублях) на умовах збереження його вартості у гривневому еквіваленті на момент відкриття такого рахунку. Вкладник, таким чином, матиме можливість обирати, в залежності від макроекономічної ситуації, в якій валюті отримати внесений депозит. Попит на подібну фінансову операцію можуть виявляти як банки, так і клієнти банків, оскільки такий фінансовий контракт може розглядатися як механізм збереження заощаджень для населення та зручний інструмент поповнення валютної ліквідності для банків.

Залучення таких депозитів можливе на умовах емісії банком строкових ощадних депозитів, які не передбачають сплату відсотка. Відповідні нормативно-правові зміни можуть бути внесені у ст. 1065 Цивільного кодексу України [18], ст. 13 Закон України "Про цінні папери та фондовий ринок" [19] та Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами [16].

Як зазначалося, значна волатильність обмінного курсу гривні може створити умови для активного використання таких депозитів на міжбанківських валютних ринках та бути додатковим джерелом банківського прибутку. Органи грошово-кредитного нагляду України, в свою чергу, мають здійснювати відповідне регулювання валютних ринків шляхом оперативного перегляду нормативів резервування банківських депозитів на рахунках НБУ. Механізм залучення НБУ безвідсоткових валютних депозитів регламентується Постановою Правління Національного банку України від 19.09.2013 № 371 "Про деякі питання регулювання грошово-кредитного ринку" [20].

Що стосується ще однієї можливої сфери інкорпорування ісламських фінансових інструментів, то в умовах зростання кредитних ризиків, збільшення питомої ваги "поганих" боргів виникає необхідність підвищення якості активів банків [8]. У цьому контексті доцільно дослідити можливості інкорпорації в сферу кредитування таких фінансових контрактів ісламу як мурабаха.

Відповідно до ісламських фінансових принципів, відтермінування купівлі товару споживачем може передбачати стягнення додаткової, заздалегідь встановленої плати на користь кредитодавця. При цьому предметом купівлі-продажу може бути будь-який товар, який відповідає релігійно-етичним нормам Шаріату. Інкорпорування зазначених фінансових контрактів до законодавства

України, на нашу думку, є доцільним насамперед у сфері споживчого кредитування для задоволення довгострокового відкладеного попиту на високовартісні товари. Зазначимо, що певні аспекти споживчого кредитування в Україні регламентуються Цивільним кодексом України [18] та Законом України "Про захист прав споживачів" [21], однак окремого нормативно-правового акту, який би безпосередньо врегулював цю сферу, на сьогодні немає, що спричинило правові колізії при розгляді справ у судах. У Законі України "Про захист прав споживачів" від 12.05.1991 р. № 1023-XII [21] встановлено, що споживчий кредит — це кошти, що надаються кредитодавцем (банком або іншою фінансовою установою) споживачеві на придбання продукції. Оскільки в Україні, відповідно до усталеної практики, банки на умовах споживчого кредиту фактично надають фінансування на будь-які цілі непідприємницького характеру, прийняття окремого закону щодо споживчого кредитування є актуальною проблемою правового забезпечення фінансово-економічних відносин. Таким чином, українські банки під терміном "продукція" розуміють дуже широке коло товарів, в тому числі об'єкти нерухомого майна. Зазначимо, що умови іпотечного кредитування в Україні також регламентуються Законом України "Про іпотеку" від 5.06.03 № 898 [22] та Законом України "Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати" № 979-IV від 19.06.2003 р. [23]. Так, НБУ з метою здійснення всебічного макропроденційного нагляду за кредитною діяльністю банків не включає до споживчих кредитів кредити на нерухомість, хоча в Законі України "Про захист прав споживачів" [21] передбачено надання споживчих кредитів, забезпечених іпотекою, та споживчих кредитів з метою придбання об'єктів нерухомого майна.

У системі ісламських фінансів надання споживчого кредиту можливе в рамках контрактів мурабаха, які, однак, не передбачають отримання відсоткових платежів. Іншою базовою відмінністю бізнес-моделі ісламських банків є обов'язковий етап викупу продукції за дорученням клієнта банку. На нашу думку, традиційна модель споживчого кредиту полегшує виконання банками встановлених нормативів миттєвої та поточної ліквідності, особливо за умов наявності достатнього фінансування на міжбанківських ринках. Ісламські банки не мають можливості залучати фінансування на грошових ринках через спекулятивну природу відповідних фінансових інструментів. У такому випадку банки, які відчувають брак наявної ліквідності, можуть звертатися за отриманням кредиту на умовах мурабаха до інших банків, які, за отриманим дорученням, купуватимуть активи з певною, в тому числі спекулятивною, доходністю (наприклад, золото). Вартість контракту встановлюється на момент виконання доручення і включає платіж, який і є фактичною комісією банка-кредитора. Банк-позичальник, сплативши визначену суму контракту, отримує актив, вартість якого з часом може перевершити мурабаха. Залучення міжбанківських кредитів через банки-партнери може також використовуватись для сплати вартості товарів, які передбачається викупувати на умовах мурабаха. Таким чином, паралельне використання схеми мурабаха за наявності різних

Таблиця 2. Вплив ісламських контрактів мурабаха на сферу споживчого кредитування України

	Позитивний вплив	Негативний вплив
Кредитодавець	Банк виступає і в особі кредитора, і в особі власника предмета договору, який у разі дефолту споживача може бути реалізований. Прибуток банку, встановлений як разовий платіж, визначається банком тільки відповідно до оцінки кредитоспроможності споживача	В умовах купівлі банком предмета договору відбувається концентрація ризиків та падіння поточної ліквідності
Продавець предмету договору	Вартість реалізованої продукції відразу надходить до продавця, що нівелює операційні, валютні та кредитні ризики	
Споживач	Зменшення витрат на документообіг при передачі прав власності	Зростання вартості залучення позики

Джерело: складено авторами [7].

форм доступу до міжбанківських фінансових ресурсів може розглядатися органами грошово-кредитного регулювання як елемент проциклічної політики з метою розширення сукупного попиту та підтримання банківської ліквідності. Позитивні та негативні впливи ісламських контрактів мурабаха на сферу споживчого кредитування України представлено у таблиці 2.

Аналіз даних, наведених у таблиці 2, дає підстави стверджувати, що часткове інкорпорування ісламських фінансових принципів до практики споживчого кредитування в Україні, особливо в умовах кризи, може мати відображення в Законі України "Про споживче кредитування", який передбачає механізм викупу банком предмета кредитного договору із подальшою його передачею у власність клієнта банку та разове встановлення суми банківської комісії.

У сфері фінансового лізингу підвищенню рівня банківської ліквідності сприятиме впровадження в практику банківської діяльності України такого фінансово контракту ісламу як іджара.

Відповідно до ісламських фінансових принципів надання послуг лізингу (фінансового та операційного) потребує посередництва банківської установи, у власність якої на період дії лізингового договору переходить предмет лізингу. Таким чином, іджара фактично відповідає практиці здійснення в Україні фінансового лізингу. Відмінності у механізмі надання послуг лізингу пов'язані із базовими принципами ісламу, які значно обмежують фінансові інституції у використанні позикових коштів. Так, відповідно до Закону України "Про фінансовий лізинг" [24] лізингодавець має право:

1) інвестувати у придбання предмета лізингу як власні, так і залучені та позичкові кошти;

2) стягувати з лізингоодержувача прострочену заборгованість на підставі виконавчого напису нотаріуса;

Відповідно до Стандарту ведення фінансового обліку за релігійними нормами ісламу № 2 "Іджара" [25] фінансовим інституціям заборонено залучати та використовувати вже залучені кошти для надання послуг фінансового лізингу. Окрім того, доцільність стягнення з лізингоодержувача суми простроченої заборгованості визначається для кожного випадку окремо та залежить від конкретних причин виникнення такої заборгованості. У випадку, якщо предмет лізингу передається лізингоодержувачем відповідно до релігійно-етичних положень ісламу (благодійність, забезпечення медичних потреб соціально незахищених верств населення) третій особі, штрафні санкції не застосовуються.

Суттєві відмінності існують також у трактуванні операцій фінансового лізингу з позицій банківського балансу. Оскільки банки ісламських країн не мають права отримувати відсотковий доход, сама операція, як і грошовий потік, який отримує банк, по-різному відображаються в українських банках та банках ісламських країн, про що свідчить порівняльна характеристика операцій фінансового лізингу, яку представлено у таблиці 3.

Таким чином, з метою підвищення фінансової стабільності українських банків доцільно було б внести відповідні зміни в Закон України "Про фінансовий лізинг" [24] та в Інструкцію про порядок регулювання діяльності комерційних банків в Україні, затверджену Постановою Правління НБУ № 368 від 28.08.2001 р.

Таблиця 3. Порівняльна характеристика операцій фінансового лізингу в Україні та ісламських країнах

Традиційний фінансовий лізинг	Ісламський фінансовий лізинг
1. Відображається в активній частині балансу. Облік ведеться на відповідних рахунках Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України: 1.1. Фінансовий лізинг (оренда), що наданий іншим банкам. 1.2. Фінансовий лізинг (оренда), що наданий суб'єктам господарювання. 2. Загальна сума наданого фінансування відображається разом із відсотковими платежами. Протягом періоду оренди сума заборгованості амортизується на суму відсоткових платежів. 3. Можливий обсяг доступного фінансування розраховується відповідно до обсягу наданої застави та кредитних ризиків позичальника. 4. Відсотковий дохід залежить від вартості залученого фінансування та має забезпечувати конкурентну норму рентабельності активів. 5. Протягом строку лізингу лізингоодержувач несе витрати на утримання предмета лізингу, пов'язані з його експлуатацією, технічним обслуговуванням та ремонтом	1. Відображається у балансі як збитки банку. 2. Виплати за позику зменшують загальну суму збитків банку. 3. Розмір наданих коштів безпосередньо не залежить від обсягу наданої застави. Умови надання фінансування визначаються відповідно до етичних принципів ісламу та суб'єктивної оцінки банком мотивів фінансової операції. Кредити, таким чином, відрізняються за умовами надання відповідно до додаткових, насамперед неекономічних причин: суспільна доцільність, задоволення першочергових громадських потреб тощо. 4. Лізингодавець отримує часткові платежі, які покривають суму збитків за іджарах. Надходження, що перевищують встановлену суму збитків, відображаються як прибуток від активних операцій. 5. До моменту передачі права власності на предмет лізингу лізингоодержувачу лізингодавець несе витрати на утримання предмета лізингу

Джерело: побудовано авторами [10].

[26]. Так, п. 1 статті 10 Закону України "Про фінансовий лізинг" слід [24] подати у редакції: "інвестувати на придбання предмета лізингу власні кошти". Обмеження банку в частині використання позикових коштів зменшує його кредитний потенціал, однак суттєво полегшує виконання банком взятих ним зобов'язань перед лізингоодержувачем, зменшуючи потребу банку у залученні додаткового, насамперед міжбанківського фінансування.

В умовах загальної макроекономічної нестабільності, у разі різкого погіршення фінансового стану лізингоодержувача доцільно було б також законодавчо передбачити юридичний механізм пролонгації відсоткових та амортизаційних виплат лізингоодержувачем. Виходячи із розуміння, що банк в цілому не зацікавлений у припиненні виплат лізингоодержувачем, розгляд кожного окремого випадку виникнення заборгованості може передбачати укладання додаткової угоди між сторонами. Тобто п. 5 статті 10 Закону України "Про фінансовий лізинг" слід [24] подати у редакції: "порядок стягнення з лізингоодержувача суми простроченої заборгованості встановлюється за обопільною згодою сторін або у судовому порядку".

У сфері інвестиційної діяльності з метою підвищення банківських прибутків та оптимізації управління витратами банку доцільно розглянути можливість інкорпорування такого ісламського фінансового інструменту як мудараба.

Обмеження у здійсненні активних операцій та використання схеми PLS створюють для ісламських банків додаткові проблеми у забезпеченні поточної ліквідності. Одним із типів ісламських фінансових контрактів, який може використовуватися українськими банками з метою збільшення активів первинної та вторинної ліквідності, можна вважати контракти за схемою мудараба. Емісія інвестиційних сертифікатів мудараба дозволяє банкам, які відчувають поточний дефіцит ліквідності, залучити необхідне фінансування у банків, які мають надлишкові вільні кошти. Банк-інвестор не має відомостей про можливу доходність операції до моменту зворотного викупу банком-емітентом. Ця схема може використовуватись на грошових ринках паралельно з її найближчим традиційним аналогом — операціями РЕПО. В умовах значної волатильності на фондових ринках РЕПО є ненадійним механізмом залучення короткострокового фінансування. Падіння курсів акцій, які є предметом застави на умовах РЕПО, змушують банки звертатися до банків-контрагентів за додатковим забезпеченням, що негативно впливає на фінансову стабільність банку. Використання мудараба не передбачає передачу активів у власність банку-інвестора на період дії контракту, тобто, з одного боку, відсутній предмет застави, що зменшує вплив ринкової кон'юнктури на банківську установу, а, з іншого боку, фінансування надається одноразово як одна фінансова операція (закріплюється одним фінансовим договором).

В Україні оформлення РЕПО фактично складається із двох компонентів. Перший — пряма операція РЕПО, яка передбачає продаж або купівлю цінних паперів одним контрагентом в іншого із безумовним зобов'язанням продавця викупити ці ж самі цінні папери у

визначений термін за вищою ціною. Другий — зворотна операція РЕПО, тобто купівля цінних паперів із зобов'язанням їх продажу в певний момент у майбутньому за зазначеною у договорі ціною. Податковим кодексом України (пункт 153.9) [27] передбачено встановлення фінансового результату РЕПО відповідно до стандартів бухгалтерського обліку.

У пункті 14.1.167. Податкового кодексу України наведено трактування поняття "операція РЕПО", відповідно до якого операціями РЕПО вважаються ті, що здійснюються на основі єдиного договору РЕПО. Отже, використання норми пункту 153.9. до операцій, які фактично є операціями РЕПО, але оформлені не за єдиним договором РЕПО, неможливе.

З іншого боку, нормативно-правовими актами НБУ операції з купівлі (продажу) цінних паперів зі зворотним їх продажем (купівлею) за фіксованою ціною з одним і тим самим контрагентом повинні відображатися як операції РЕПО незалежно від того, одним чи кількома договорами оформлені такі операції (пункт 1.28. Інструкції з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України, затвердженої Постановою Правління НБУ № 481 від 27.12.2007) [28].

Таким чином, на сьогоднішній день банки України повинні по-різному оподатковувати РЕПО (як кредитні операції або операції з цінними паперами), залежно від кількості договорів, якими вони оформлені. Можна сказати, що ситуація з оподаткуванням РЕПО в Україні генерує податкові ризики та уповільнює процес узгодження/гармонізації стандартів.

Одним із інструментів центрального банку в сфері регулювання ліквідності комерційних банків є операції на відкритому ринку. В цьому контексті цікавим є досвід фінансово-банківських установ ісламських країн, які здійснюють емісію інвестиційних сертифікатів на умовах мушарака, що дає можливість банкам із надлишковими ресурсами впливати на ліквідність банку-емітента, не беручи при цьому участі в його капіталі.

В Україні обіг інвестиційних сертифікатів регулюється Законом України "Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)" [29]. Відповідно до цього Закону інвестиційний сертифікат — це цінний папір, який випускається компанією з управління активами пайового інвестиційного фонду та засвідчує право власності інвестора на частку в пайовому інвестиційному фонді. Тобто відповідно до чинного законодавства банк зобов'язаний створити відповідний фонд, який і здійснюватиме емісію сертифікатів. На нашу думку, найбільш перспективним напрямком використання вказаного фінансового інструменту можна вважати сек'юритизацію банківських активів шляхом емісії забезпечених облігацій. Такі інвестиційні сертифікати, забезпечені відповідним портфелем активів, можуть пропонувати інвесторам доход, оснований не на кредитно-рейтинговій оцінці, а на показниках рентабельності активів відповідно до середнього значення приведеної банківської маржі. Таким чином, банк може пропонувати інвесторам певну мінімальну суму прибутку, якщо ж в економіці спо-

<p style="text-align: center;">НБУ</p> <p>- Перехід до систем комплексного нагляду за ризик-менеджментом у рамках BASEL III;</p> <p>- Залучення обов'язкових безвідсоткових депозитів на умовах Amanah/Wadiah.</p> <p>- Вдосконалення нормативно-правової бази (Інструкції НБУ) в частині кредитних операцій Murgabaha, Qard Hassan</p>	<p style="text-align: center;">Органи державної влади</p> <p>- Сприяння інкорпорувати ісламських фінансових принципів в сфері забезпечення інвестиційної банківської діяльності (Mudaraba) на основі укладення одного фінансового договору та операції фінансового лізингу (Ijarah) відповідно до релігійно-етичних норм при встановленні порядку стягнення заборгованості</p>	<p style="text-align: center;">Комерційні банки</p> <p>- Безпосередньо здійснювати сек'юритизацію активів на умовах Musharakah у порядку, встановленому законодавством України в сфері емісії інвестиційних сертифікатів.</p> <p>- Переглянути разом з НБУ та відповідними органами державної влади механізм створення та функціонування пайових інвестиційних фондів для обмеження масштабів неконтрольованої сек'юритизації</p>
--	---	--

Рис. 2. Напрями інкорпорування фінансових принципів ісламу до системи нормативно-правового регулювання банківської діяльності в Україні

Джерело: складено авторами.

стерігатиметься загальне покращення макроекономічної ситуації, банки матимуть можливість забезпечити інвесторам більші прибутки.

Безпосередній випуск банком інвестиційного сертифіката на умовах мушарака дозволить фінансовим інституціям здійснювати рефінансування дефолтних активів і не призводитиме до повного списання кредитів із банківського балансу. Зазначена практика полегшить здійснення НБУ нагляду за дотриманням українськими банками встановлених нормативів капіталу, ліквідності та кредитного ризику. Імплементация НБУ елементів антикризових програм центральних банків країн світу щодо зменшення обсягів залученого капіталу та обміну похідних цінних паперів, якими сек'юритизується кредитний портфель, на державні облигації та казначейські векселі може позитивно вплинути на рівень функціональної стабільності банків України.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Залучення ісламських фінансових принципів у механізми макропруденційного регулювання та нагляду за діяльністю українських банків доцільно здійснювати у двох напрямках: підвищення рентабельності активів та управління ризиками. Оскільки існує пряма залежність між прибутком і ризиком, банки повинні орієнтуватися не лише на максимальне нівелювання та диференціацію ризиків, а й на пошук можливих рішень для забезпечення компромісного співвідношення між ризиком і доходом, що, в свою чергу, позитивно впливатиме на загальний рівень фінансової стабільності банку. Досягнення цієї мети можливе за умов координованої співпраці усіх учасників та регуляторів ринку банківських послуг, а саме: НБУ, органами державної влади, комерційними банками тощо (рис. 2).

Важливо відзначити, що основна відповідальність за забезпечення стабільності банку лежить на відповідних структурних підрозділах самого банку, які мають забезпечувати комплексне дотримання встановлених нормативів ризик-менеджменту банківських операцій для підвищення показників інвестиційної привабливості

та прибутковості. В умовах фінансово-економічної нестабільності інтенсифікація макропруденційного нагляду з боку НБУ та уповноважених органів державного регулювання ринків фінансових послуг має бути спрямована на розвиток банківського сектору України. Інкорпорування фінансових принципів ісламу, на нашу думку, може розглядатися як один із найперспективніших механізмів підвищення функціональної стабільності українських банків. Впровадження ісламських фінансових принципів у систему регулювання банкіну в Україні передбачає застосування інструментів, у яких: а) не ставиться за мету отримання відсоткового доходу (аманах/вадіах та кард хассан); б) існує відповідність суспільно-етичним принципам (іджарах); діє заборона дублювання контрактів, якими здійснюється фінансова операція (мударабана); в) наявні обмеження передачі ризиків підконтрольним фінансовим компаніям (мушараках); г) поставлено за мету зменшення операційних, валютних та кредитних ризиків (мурабаха).

Література:

1. Гуляєва Л.П. Потенціал ісламських банків у фінансовому забезпеченні інвестиційної діяльності сучасних підприємств [Електронний ресурс] / Л.П. Гуляєва. — Режим доступу: <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/13300/1/119%20-%20122.pdf>
2. Корнєєв В.В. Ісламська фінансова модель: особливості розвитку [Текст] / В.В. Корнєєв // Вісник соціально-економічних досліджень. — 2012. — Вип. 1 (44). — С. 312—318.
3. Кремень В.М. Особливості діяльності ісламських банків та їх входження на фінансові ринки європейських країн [Текст] / В.М. Кремень, І.М. Москаленко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць / ДВНЗ "УАБС НБУ". — Суми, 2012. — Т. 34. — С. 178—195.
4. Туров В.В. Ісламізація економіки як фактор макроекономічної стабільності в Казахстані [Електронний ресурс] / В.В. Туров // Ефективна економіка. — Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет. — 2014. — № 3. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2863>

5. Чугаєв О.А. Ісламський банкінг та його фінансові інструменти в контексті концепції потенційної моделі фінансової системи [текст] / О.А. Чугаєв, А.В. Чередниченко // Економічний часопис — XXI. — 2011. — № 3—4. — С. 13—16.
6. Юхименко Т. Трансформаційні процеси в банківській системі в умовах глобалізації [текст] / Т. Юхименко // Соціально-економічні проблеми і держава. — 2014. — Вип. 1 (10). — С. 101—109.
7. Гаряга Л. О. Проблеми розвитку ринку банківського кредитування в Україні [Електронний ресурс] / Л.О. Гаряга. — Режим доступу: http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/281/1/2006_21_13.pdf
8. Примостка Л.О. Управління активами і пасивами комерційного банку / Л.О. Примостка [текст] // Вісник Національного банку України. — 2001. — № 2. — С. 39—43.
9. Поморина М.А. О некоторых подходах к управлению банковской ликвидностью [текст] / М.А. Поморина // Банковское дело. — 2001. — № 9. — С. 5—8.
10. Різник В. Загальні положення про укладення договорів лізингу у сферу банківської діяльності [Електронний ресурс] / В. Різник // Вісник Національного банку України. — 2006. — № 4. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=42103>
11. Національний банк України. Офіційне інтернет-представництво. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798
12. Международная конвергенция измерения капитала и стандартов капитала: новые подходы (Базель — II) / Базельский комитет по банковскому надзору. — Банк международных расчетов, 2004. — 266 с.
13. Національний банк України. Офіційне інтернет-представництво. Показники фінансового ринку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/allinfo>
14. Положення "Про порядок формування та зберігання обов'язкових резервів для банків України та філій іноземних банків в Україні", затверджене Постановою Правління НБУ №91 від 16.03.2006 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0312-06>
15. Закон України "Про зовнішньоекономічну діяльність" від 16.04.1991 № 959-XII [Електронний ресурс] / Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). — 1991. — № 29, ст. 377. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/959-12>
16. Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами, затверджене Постановою № 516 Правління НБУ від 03.12.2005 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1256-03>
17. Інструкція про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземній валютах, затверджена Постановою № 492 Правління НБУ від 12.11.2003 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1172-03>
18. Цивільний Кодекс України [Електронний ресурс] / Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2003. — № 40—44. — Ст. 356. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
19. Закон України "Про цінні папери та фондовий ринок" від 23.02.2006 № 3480-IV [Електронний ресурс] / Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2006. — № 31, ст. 268. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>
20. Постанова Правління Національного банку України від 19.09.2013 № 371 "Про деякі питання регулювання грошово-кредитного ринку" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0371500-13>
21. Закон України "Про захист прав споживачів" від 12.05.1991 № 1023-XII [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). — 1991. — № 30. — Ст. 379. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>
22. Закон України "Про іпотеку" від 5.06.2003 № 898 [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2003. — № 38. — Ст. 313. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/898-15>
23. Закон України "Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати" від 19.06.2003 № 979-IV [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2004. — № 1. — Ст. 1. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/979-15>
24. Закон України "Про фінансовий лізинг" від 16.12.1997 № 723/97-ВР [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1998. — № 16. — Ст. 68. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/723/97-%D0%B2%D1%80>
25. The Islamic Financial Accounting Standard (IFAS)-2 "IJARAH" [Electronic resource]. — Access mode: <http://ibp.org.pk/pdfs/files/IFAS%202.pdf>
26. Інструкція про порядок регулювання діяльності комерційних банків в Україні, затверджена Постановою Правління НБУ №368 від 28.08.2001 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>
27. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2011. — № 13—14, № 15—16, № 17. — Ст. 112. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
28. Інструкція з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України, затвердженої Постановою Правління НБУ № 481 від 02.12.2007 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1302-04>
29. Закон України "Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)" від 15.03.2001 № 2299-III [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради (ВВР). — 2001. — № 21. — Ст. 103. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2299-14>

References:

1. Hulyayeva, L. P. (2010), Potentials of islamic banks in financial support for investment activities of enterprises, [Online], available at: <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/13300/1/119%20-%20122.pdf> (Accessed 10 March 2016).
2. Korniyev, V. V. (2012), "Islamic financial model: specifics of development", *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, vol. 1 (44), pp. 312—318.
3. Kremen, V. M. and Moskalenko, I. M. (2012), "Operation specifics islamic banks and their integration in financial markets of European countries", *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoyi systemy Ukrayiny*, vol. 34, pp. 178—195.
4. Turov, V. V. (2014), "Islamization of economy: a factor of macroeconomic stability in Kazakhstan", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 4, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2863> (Accessed 10 March 2016).
5. Chugayev, O. A. and Cherednichenko, A. V. (2011), "Islamic banking and its financial instruments in the context of the concept of potential model of financial system", *Ekonomichnyi chasopys — XXI*, vol. 3—4, pp. 13—16.
6. Yukhymenko, T. (2014), "Transformation proceses in bank system in the globalization context", *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava*, vol. 1 (10), pp. 101—109.
7. Haryaha, L. O. (2006), "Problems of development of bank loans market development in Ukraine", [Online], available at: http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/281/1/2006_21_13.pdf (Accessed 10 March 2016).
8. Prymostka, L. O. (2001), "Management of assets and liabilities in a commercial banks", *Bulletin of the National Bank of Ukraine*, vol. 2, pp. 39—43.
9. Pomorina, M. A. (2001), "Approaches to bank liquidity management", *Bankovskoye delo*, vol. 9, pp. 5—11.
10. Resnick, V. (2006), "General provisions concerning conclusion of contracts of leasing in the area of banking", *Bulletin of the National Bank of Ukraine*, vol. 4, available at: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=42103> (Accessed 10 March 2016).
11. National Bank of Ukraine (2016), "Main indicators of Ukrainian banks", [Online], available at: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798 (Accessed 10 March 2016).
12. Basel Committee on Banking Supervision (2004), *International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards (Basel — II)*. Basel Committee on Banking Supervision. Bank of International Settlements, Basel, Switzerland.
13. National Bank of Ukraine (2016), "Official Internet office. Main indicators of Ukrainian banks", [Online], available at: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/allinfo> (Accessed 10 March 2016).
14. National Bank of Ukraine (2006), "Instruction "On procedure of formation and saving of obligatory reserves for Ukrainian banks and branches of foreign banks in Ukraine", [Online], available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0312-06> (Accessed 10 March 2016).
15. The Verkhovna Rada of Ukraine (1991), "Law of Ukraine "Foreign economic activities"", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/959-12> (Accessed 10 March 2016).
16. National Bank of Ukraine (2005), "Instruction on the procedure of deposit operations of Ukrainian banks with legal and physical entities", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1256-03> (Accessed 10 March 2016).
17. National Bank of Ukraine (2003), "Instruction on the procedure of opening, use and closure of accounts in national and foreign currencies", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1172-03> (Accessed 10 March 2016).
18. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "Civil Code of Ukraine", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (Accessed 10 March 2016).
19. The Verkhovna Rada of Ukraine (2006), "Law of Ukraine "On Bond and stock market"", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3480-15> (Accessed 10 March 2016).
20. National Bank of Ukraine (2013), Resolution "Some issues of regulating of monetary and credit market", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0371500-13> (Accessed 10 March 2016).
21. The Verkhovna Rada of Ukraine (1991), "Law of Ukraine "Protection of consumers"", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1023-12> (Accessed 10 March 2016).
22. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "Law of Ukraine "On mortgage"", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/898-15> (Accessed 10 March 2016).
23. The Verkhovna Rada of Ukraine (2004), "Law of Ukraine "Mortgage credit, transactions with consolidated mortgage debt and mortgage certificates"", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/979-15> (Accessed 10 March 2016).
24. The Verkhovna Rada of Ukraine (1998), "Law of Ukraine "Financial leasing"", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/723/97-%D0%B2%D1%80> (Accessed 10 March 2016).
25. The Institute of Chartered Accountants of Pakistan (2003), "The Islamic Financial Accounting Standard (IFAS)-2 "IJARAH", [Online], available at: <http://ibp.org.pk/pdfs/files/IFAS%202.pdf> (Accessed 10 March 2016).
26. National Bank of Ukraine (2001), "Instruction on the procedure of regulation of commercial banks operation in Ukraine", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01> (Accessed 10 March 2016).
27. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011), "Taxation Code of Ukraine", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Accessed 10 March 2016).
28. National Bank of Ukraine (2007), "Instruction on accounting of credit, deposit operations, and formation and use of reserves for credit risks in Ukrainian banks", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1302-04> (Accessed 10 March 2016).
29. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), "Law of Ukraine "Institutes of shared investment (shared and corporate investment funds)"", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2299-14> (Accessed 10 March 2016).

Стаття надійшла до редакції 28.03.2016 р.